

ECONOMISCH
STATISTISCHE
BERICHTEN

Vacatures

Grasso's Machinefabrieken N.V.

te 's-HERTOGENBOSCH zoekt een

Sociaal-Econoom

om na tijd van inwerken de algehele leiding op zich te nemen over de sociale afdeling; interne diensten en interne documentaties. In aanmerking komen ec. doctorandi, juristen met speciale sociale belangstelling en initiatief en praktische ervaring in organiseren en leiding geven. Minimum leeftijd 30 jaar. Candidaten moeten bereid zijn eventueel deel te nemen aan een psychologisch onderzoek bij de NEDERLANDSCHE STICHTING VOOR PSYCHOTECHNIEK te Utrecht. Brieven met uitvoerige inlichtingen, eigenhandig geschreven en vergezeld van twee nieuwe scherpe foto's van voren en opzij, binnen een week te richten aan ADVERTENTIEBUREAU v/h ALTA te Utrecht, met vermelding links boven de brief, op de foto's en op couvert EB 936, met daar- onder naam, adres en leeftijd in drukletters.

BUREAU VOOR BEDRIJFSORGANISATIE TE AMSTERDAM vraagt voor spoedige indiensttreding:

1. Accountant (lid N.I.V.A.)
2. Eenige medewerkers

(Economen, bij voorkeur in de accountantsrichting geschoold),

3. eenige assistenten

(eerste en tweede accountants-assistenten),

4. geroutineerde Steno-Typiste

Brieven met uitvoerige inlichtingen, referenties en verlangd salaris onder no. B. 36 te richten aan Advertentie-bureau van Maanen, N.Z. Voorburgwal 288, Amsterdam.

DE ECONOMISCHE VOORLICHTINGSDIENST, Be-zuidenhoutscheweg 95, 's-Gravenhage zoekt

academisch gevormd Econoom

met behoorlijke ervaring in economisch research-werk en marktonderzoek. Goed stylist.

BEDRIJFSORGANISATIE TE AMSTERDAM vraagt voor spoedige indiensttreding

jong Econ. Drs. of Jurist

eventueel bijna afgestudeerd.

T a a k: het verrichten van branche-onderzoekingen, leiding geven aan contingent-beheer, samenstellen van publicaties en het assisteren van den Secretaris.

Gewenscht: Public spirit en organisatie-vermogen.

Volledige sollicitaties onder opgave van verlangd salaris binnen 7 dagen na plaatsing dezer advertentie onder no. 266 aan het bureau van dit blad, postbus 42, Schiedam.

Beschikbare krachten

Jong, ongehuwd

Jurist,

vele jaren bankervaring, speciaal op financieel-economisch gebied, representatieve verschijning, gewend met personeel om te gaan, wenscht van werkkring te veranderen en zoekt leidende functie in handel of industrie. Genegen naar het buitenland te vertrekken. Brieven, met vermelding van aangeboden salaris, onder no. 2168 C.D. aan Adv.-Kant. J. H. de Bussy, Rokin 62, Amsterdam C.

Doctorandus Economie

met ruime ervaring op administratief-, bedrijfseconomisch- en commercieel gebied, zoekt een

leidende functie

of aanstelling als Directie-Secretaris. Beschikt over uitstekende referenties. Brieven onder no. 265 bureau van dit blad, postbus 42, Schiedam.

DE BANK

VERLEENT VOOR-
LICHTING BIJ HET
VERKRIJGEN VAN
FINANCIËEL
RECHTSHERSTEL.
ZIJ IS GESPECIA-
LISEERD OP DIT
GEBIED.

ROTTERDAMSCH
BANKVEREENIGING

150 KANTOREN IN NEDERLAND

Naam. Venn.

Hollandsche Belegging- en Beheer-Mij.

Anno 1930

Heerengracht 320 - A'dam

Beoordeeling en Beheer van vermogens, pensioen- en spaarfondsen, belegde reserves, effectenportefeuilles ten behoeve van ondernemingen, stichtingen, verenigingen, particulieren.

Commissarissen:

Prof. Ir. I. P. de Vooy;

Drs. J. H. Gaspen;

Mr. J. E. Scholtens.

Directie:

Gerlof Verwey;

Dr. F. Ph. Groeneveld;

A. C. Leeuwenburgh.

Een Vliegtuigindustrie
kan in de toekomst
in Nederland
niet worden gemist

TABAK

VAN NELLE

KOFFIE
THEE

ROTTERDAM

Het Algemeen Psychotechnisch Laboratorium

onder leiding van

Drs. J. Slikboer en G. de Groot

belast zich met het beoordelen en selecteren van personeel, alsook met het geven van adviezen inzake de keuze van studie of beroep. Individueel onderzoek met het oog op aanleg, bekwaamheden, karaktereigenschappen, opvoedingsmoeilijkheden en andere speciale vragen.

Heerengracht 435-437, A'dam-C., Telef. 33746

DE SCHRIFTELIJKE CURSUS VOOR MODERNE BEDRIJFSADMINISTRATIE

De opleiding voor de zelfstandige
administratieve functie

Secretariaat: Beursgebouw - Kamer 321 - Rotterdam

Prospectus op aanvraag

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

30E JAARGANG

DONDERDAG 25 OCTOBER 1945

No. 1485

COMMISSIE VAN REDACTIE:-

J. F. t'gn Doesschate; N. J. Polak;
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
H. W. Lambers (Redacteur-Secretaris).

Assistent-Redacteur: A. de Wit.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicatiës.

Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 38340. Giro 8408.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museumpark, Rotterdam (C.).

Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Fa. H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam. (Tel. 69300, toestel 6).

INHOUD: Blz.

De economische beteekenis van Nederland voor Indië II door Prof. C. Gonggrijp	176
Nuchter blijven door Prof. Dr. N. J. Polak	177
Herziening of hervorming van ons vennootschapsrecht door Mr. W. C. L. van der Grinten	179
Herstelfinanciering en onze beleggingen in het buitenland door Mr. W. H. C. Schücking	181
Levensmiddelen distributie in het buitenland door M. Weisglas	182
Aanteekeningen.	
Het herstel van oorlogsschaden in België	184
Nationale vliegtuigindustrie	185
Geld- en Kapitaalmarkt	186
Ontvangen Brochures	187
Statistieken.	
De Nederlandsche Bank; voornaamste posten in duizenden guldens en verkorte balans op 22 October 1945	187

DEZER DAGEN

— op 23 October — herdacht het Britsche Empire den slag bij El Alamein, voor 3 jaren het zichtbare keerpunt in den oorlog. Veldmaarschalk Montgomery getuigde tegenover de gesneuvelden, dat recht en vrijheid triomfeerden.

De democratie hoorden wij hem niet vermelden. Toch zou het een misverstand zijn haar te vergeten. Hoezeer immers de wapens reeds voor de toga weken, getuige een bericht uit Denemarken, waar de grondwet het onmogelijk maakt de nationaal-socialistische partij van de verkiezingen uit te sluiten. Summum ius, summa iniuria.

Frankrijk, dat veel routine heeft op het punt van grondwetswijzigingen, het zij toegegeven, gaf zich zelf Zondag jl. een nieuwe constituant, gepaard aan den eisch van een nieuwe grondwet, en in één adem volmachten aan de Regeering de Gaulle. Regeeringen, die om democratische of andere redenen verkiezingen moeten houden, doen er goed aan het psychologische recept van de Fransche stemtechniek — oui, oui — te bestudeeren.

De volksvertegenwoordiging in Engeland, onverdacht democratisch, laat de Regeering een groot deel der oorlogsbewoegdheden behouden. Zeer belangrijke, in den oorlog gegeven, volmachten omtrent arbeidsplicht, prijsbeheersching en vordering van productieve krachten, werden voor 5 jaar verlengd. Andere oorlogsmaatregelen verdwijnen; de nieuwe minister van Financiën heeft bij het Dinsdag ingediende eerste vredesbudget o.a. verlaging van de inkomstenbelasting en van de „excess profits tax” — de belasting op overmatige oorlogswinsten — aangekondigd. Daartegenover wordt de progressie in de hogere inkomensklassen verhoogd. Churchill, eens in de meest constructieve positie — bouwheer der overwinning, volgens Montgomery —, thans door de werking der democratie een officieele Grimbeert, heeft iets gemopperd over lege aren dorschen.

Ook voor Indië zouden misschien, in een zeer bepaald zin, de wapenen voor het burgerpak kunnen wijken. Ons werd onlangs het idee geopperd, of niet meer bereikt zal worden, indien men de uitzending van militairen zooveel mogelijk aanvulde met verlofgangers, die popelen om hun tropenpak weer aan te trekken en die terug kunnen keeren naar de plaatsen, waar ze in onderling vertrouwen met de bevolking hebben gewerkt. Dit soort van samenspreken, waar de daad der samenwerking uit den persoon bekend is, lijkt ons zeker niet onvruchtbaar. De algemeene situatie in Indië is deze week niet helderder geworden.

Ook met het terugkrijgen van de uit Nederland door de Duitschers geroofde goederen, vlot het nog niet bijzondèr. De geallieerden toonen zich bezorgd over den winter in Duitschland, hetgeen wel terecht zal zijn. Doch de meeste Nederlanders zullen de heeren liever den mantel uitvegen, dan een en ander met den mantel der liefde bedekken.

De mantel der liefde doet in deze dagen snel denken aan den mantel van St. Maarten. De officieele organisatie voor leniging van den wereldnood, de U.N.R.R.A., is zelf door geldgebrek genoodzaakt noodkreet op noodkreet te doen hooren. Al deze zaken geven aanleiding het advies te herhalen, dat de Schoolmeester een eeuw geleden aan de Nederlandsche jeugd gaf:

„Sta op uw eigen beenen en, zooveel mogelijk, overend”.

DE ECONOMISCHE BETEKENIS VAN NEDERLAND VOOR INDIË II.

Een dichter zong van het proletariaat: Heel het raderwerk staat stil Als zijn machtige arm het wil. Een van mijn leermeesters in de economie placht daarbij op te merken, dat het juist de kunst zou zijn voor het proletariaat, niet om het raderwerk stil te laten staan, maar om het gaande te houden. Met even veel, ja met meer recht, zou men dit kunnen zeggen van de Indonesiërs. Bij het woord „raderwerk” moet men dan niet alleen denken aan al die verrichtingen en nutsprestaties die, direct en indirect, annex zijn aan de werkzaamheid van het westerse kapitaal, maar ook aan een groot deel van de verrichtingen der Overheid. Het gouvernement heeft, zoals men weet, grote bedragen opgenomen en belegd in zijn openbare werken, diensten en ondernemingen: het is de grootste werkgever. Maar ook is een goed deel van de bestuurszorg slechts mogelijk, als 's Lands kas in voldoende mate gevuld wordt met de inkomsten, die direct en indirect vloeien uit de werkzaamheid der moderne grootbedrijven. Met enkele sprekende cijfers hebben we dit reeds geïllustreerd. Hoe pijnlijk de vermindering der bestuurszorg moet zijn, als de werkzaamheid van het kapitaal onvoldoende wordt beloond en gedeeltelijk moet worden ingekrompen, is in de laatste wereldcrisis gebleken.

Als men de betekenis van Nederland voor Indië tracht af te lezen uit de directe en indirecte bijdragen van het westerse kapitaal aan het volksinkomen, komt men onvermijdelijk tot een te lage schatting. Want er is niet alleen een economische „multiplier”, er is ook zoets als een sociale „multiplier”. Een der verschillen tussen de moderne beschouwing der maatschappij en die, welke in de vorige eeuw de heersende was, is deze dat de laatste overwegend mechanistisch was en wij veel meer geneigd zijn tot een organische beschouwingswijze. Zonder ons iets te laten voorstaan op onze grotere kennis, mogen wij toch wel zeggen dat wij waarschijnlijk beter inzien dan onze grootouders dat de samenleving in menig opzicht meer gelijkt op een organisme dan op een mechanisme en dat de samenhang tussen de delen van dit organisme inniger is dan men vroeger veelal dacht: verminking van een bepaald deel kan diepgaande gevolgen hebben op andere delen.

De werkzaamheid van het moderne kapitaal (ik kies deze ongebruikelijke term gemakshalve, om aan te duiden de modern-technische vormen, die het kapitaal kan aannemen) is sterk activerend, ook voor de inheemse sfeer, waar deze in hoofdzaak haar primitief-economisch karakter heeft bewaard. Een paar voorbeelden, niet gefantaseerd doch aan de werkelijkheid ontleend, mogen dit duidelijk maken.

Van ouds hebben de Indonesische landbouwers hun overschotten op de kleine dorpsmarkten te gelde gemaakt om over de geldbedragen te beschikken, die zij voor allerlei doeleinden nodig hadden. De kring, waarbinnen de meeste gegadigden voor koop en verkoop op zo'n pasar afkomstig waren, was in verband met de primitieve verkeersmiddelen uit den aard der zaak klein, vooral, wanneer landbouwproducten te gelde gemaakt en gekocht werden die aan snel bederf onderhevig waren. Slechts weinig goederen, zoals textiel, werden door beroepshandelaars van ver aangevoerd en waren dan, in verband met het moeilijke en langzame transport, betrekkelijk duur. Hierin is, ook voor landbouwproducten die aan bederf onderhevig zijn, zoals vruchten en eieren, door de moderne verkeersmiddelen een niet onbelangrijke verandering ontstaan. De vruchtenhandelaar kon zijn waar opkopen in dorpen, diep in het binnenland gelegen, een flinke partij met de trein of de tram naar de veraf gelegen markt op de hoofdplaats vervoeren en daar voordelig van de hand doen. Zo ook de koopvrouw die in eieren handel dreef en van de bus gebruik maakte. Hun bedrijf was alleen mogelijk door bij het vervoer der vruchten niet meer uitsluitend gebruik

te maken van de pikoelan, de bamboedraagstok, en de eieren niet op een eindeloze wandeling op het hoofd of de rug te dragen. De teelt van handelsgewassen is, vooral op Java, in verband met het geringe grondbezit per hoofd, binnen bescheiden grenzen gebleven en dat zal wel niet veranderen, maar voor sommige streken is ze niet onbelangrijk en de handhaving en activering hiervan is, althans te land, ondenkbaar zonder moderne verkeersmiddelen.

Vergelijkt men de inheemse volkshuishouding van Java met die van moderne landen als Nederland en Engeland, die toch ook dichtbevolkt zijn, dan treft ons in de eerste plaats het geringe grondbezit per hoofd in de agrarische sector. Daarnaast is misschien wel het belangrijkste punt van verschil het uiterst geringe aantal paardekrachten waarmee de werkers in Indonesië in doorsnee zijn toegerust. Ik beschik niet over cijfers ter illustratie van dit verschil, doch ik schat het getal voor Nederland toch minstens op het twintigvoudige van dat voor Indië. Het geringe grondbezit der boeren is een moeilijk te veranderen feit, doch het aantal paardekrachten, dat de werkers ter beschikking staat, kan vergroot worden. Voor de productiviteit van de arbeid in de sfeer van het transport is dit belangrijk. Iedereen, die het verkeer over de wegen van het moderne Indië, vooral op Java, heeft gadegeslagen, moet getroffen zijn door de tegenstelling van de snelle motorvoertuigen en de vrachten, die nog op de schouders getorst worden. Een lichtpunt is, dat de toeneming van het aantal motorvoertuigen in Indië door de wereldcrisis niet tot staan kwam. Het was voor de jaren 1931, '37 en '40 resp. 43.500, 76.000 en 94.000.

Alleen overzee is een intensivering van het transport ook met niet-moderne verkeersmiddelen, i.c. met prauwen, zeer goed mogelijk. De netto-inhoud in m³ der prauwen nam van 1930 tot 1940 dan ook toe van 142.000 tot 205.000. (In Japan, waar het gemiddelde grondbezit per boer ook zeer klein is, nam in de jaren vóór 1941 het aantal kleine moderne productiewerktuigen in de landbouw opmerkelijk toe).

Nu zal men misschien zeggen dat voor de intensivering van het verkeer Indië Nederland toch niet nodig heeft. Inderdaad kan men zich haar, althans gedeeltelijk, ook zonder medewerking van Nederland denken. De facto is echter een toeneming van het verkeer op Java en van dit eiland met het overige Indonesië, die een opmerkelijk en belangrijk feit uit de jongste ontwikkeling van het economische leven tussen 1930 en 1940 was, niet tot stand gekomen zonder ingrijpende bemoeienis van de Overheid. Wie kapitaal zegt en daarmee kapitaalinvestering bedoelt, bedoelt ook organisatie. Zonder doeltreffende, deskundig geleide, veelomvattende organisatie is het kapitaal dood, onproductief, zinloos. Maar ook: wie modern bestuur zegt, bedoelt tevens organisatie. Zonder doeltreffende, deskundig geleide, veelomvattende organisatie is er geen modern bestuur. In het feit der organisatie ontmoeten elkaar het landsbestuur en een groot deel van het moderne economische leven, ook als dit niet door radicale socialisering wordt gegrepen. In Indië is, zoals men weet, de periode der nieuwe economische politiek in 1933 begonnen, en de bemoeienis der Overheid met het economische leven was er niet minder veelomvattend en intensief dan in Nederland.

Als er een typisch Indonesisch landbouwproduct is, dat de bevolking in het overgrote deel van Indië bij voorkeur consumeert en dat vooral de Javaan, de Soendanees en de Baliër graag verbouwen, dan is het de rijst. Aandrag van het bestuur om de akkers niet onbeplant te laten, als er rijst op geteelt kon worden, was haast nooit nodig en men kon zich bepalen tot waarschuwing om de kleine, tertiaire leidingen, die de desalieden zelf moesten onderhouden, tijdig na te kijken en het gunstigste tijdstip voor het planten niet voorbij te laten gaan. De techniek van de rijstcultuur stond bij den Javaan en den Baliër op hoog

peil en het was moeilijk daarin rationele verbetering aan te brengen. Kortom, als er een inheemse cultuur was, ten aanzien waarvan het *laissez faire* gerechtvaardigd was, dan was het die van rijst. De val der rijstprijzen in 1930 was echter zo katastrofaal, dat de Regering in 1933 moest ingrijpen. Daar Indonesië een niet onbelangrijk rijstinvvoersaldo had, was in beginsel het succes van een maatregel, waardoor de import aan banden werd gelegd, verzekerd. Maar hoe veelomvattend was de organisatie, die in het leven geroepen moest worden, toen men eenmaal tot ingrijpen was overgegaan! De rijst van Java, die in hoofdzaak lokale markten had voorzien, moest naar de vele buitengewesten geleid worden, die een invoersaldo van dat artikel hadden. De rijsthandel in veel plaatsen moest leren, zijn bestellingen niet meer te doen in het buitenland, maar in gebieden met een surplusproductie. De oprichting van nieuwe rijstpellerijen moest worden bevorderd in verband met nieuwe handel. Vraag en aanbod moesten voortdurend worden gecontroleerd om het evenwicht te verzekeren. Een veel nauwkeuriger waarneming van de rijstprijzen dan voorheen en bemoeienis met productie, kwaliteit, emballage, enzovoort, werden noodzakelijk, evenals aankoop door de Regering op buitenlandse markten. Kortom, een geheel nieuwe organisatie moest in het leven geroepen worden zo veelomvattend, als men zich enkele jaren tevoren nauwelijks had kunnen denken.

De uitvoer van koloniale producten als suiker, rubber, thee, kina, tin zijn, zoals men weet, in de wereldcrisis aan restrictie onderworpen. Bij de rubber en de thee moesten niet alleen de belangen van de grote westerse ondernemers worden behartigd en afgewogen, maar ook die van honderdduizenden kleine inheemse planters. Bij het tot stand brengen van al dit veelomvattende organisatorische werk is het zelfs gelukt, de positie van de kleine inheemse theeplanters tegenover de zgn. opkoopfabrieken aanmerkelijk te verbeteren en te versterken.

Al deze organisatie is typisch westers. Natuurlijk kan een oosters land haar aanvaarden, aanleren en toepassen, zoals Japan deed. In Indië kwam zij niet tot stand zonder de leiding en de hulp van Nederland. Ik voor mij ben overtuigd, dat ze zonder die hulp vooralsnog ook niet in stand te houden is. Leerzaam zijn in dit opzicht de ervaringen, met de coöperatie opgedaan. Indien er iets is, dat als toets zou kunnen dienen voor de geschiktheid van den Indonesiër voor auto-activiteit op economisch terrein, dan is het de coöperatie. Boeke, zover ik weet de beste kenner van deze productievorm in het oosten, die haar een onverdacht goed hart toedraagt en steeds de grootste belangstelling voor haar heeft gehad, noemt de ervaringen, daarbij opgedaan „teleurstellend, indien straf toezicht ontbreekt: de leden zijn ontrouw, onstipt, onbelangstellend in de lotgevallen van de vereniging; de besturen misbruiken hun bevoegdheid, laten alleen hun eigen belang wegen”. Is dit oordeel te hard? Ik geloof: neen. In elk geval is er één woord uit de bovenstaande aanhaling, dat ik met volle overtuiging voor mijn rekening zou durven nemen, en dat is het woord onstipt. De ervaringen van het volkscredietwezen duiden in het algemeen niet op onbetrouwbaarheid van den Indonesischen debiteur, in 't bijzonder van den eenvoudigen desaman, maar wel op een tekort aan stiptheid. Deze is in zijn eigen sfeer ook niet te verwachten. Het moderne leven echter is zonder stiptheid, in het algemeen zonder precisie, onmogelijk. Wie moderne organisatie zegt, bedoelt ook precisie. De oefening van ons denken in deze typisch westerse precisie is reeds zeer oud; ze begon reeds in de scholastiek. De oefening van ons doen in die precisie is van jongere datum; ze begon, ook voor de grotere massa's, met het moderne kapitalisme. Zonder haar, en zonder de zakelijkheid, die haar dient te begeleiden, is de modernisering van een land onmogelijk.

De integratie, de nauwere samenbinding, die de verschillende delen van Indonesië in de wereldcrisis zijn gaan vertonen, waarbij vooral duidelijk merkbaar was de grotere

uitwisseling van goederen en diensten tussen Java en de andere eilanden, is niet tot stand gekomen zonder bewuste organisatie en leiding van de Overheid, zonder hulp van Nederland en zonder leiding van het Nederlandse element in de bestuursorganen. Het wegvallen van die leiding zou aanleiding geven tot desintegratie en verlies van welvaart.

Niet alleen dualisme is een grondtrek van de Indische maatschappij, maar ook pluralisme. Verscheidenheid kenmerkt de inheemse sfeer nog meer dan de Europese. Elke maatschappij echter, onverschillig of zij weinig of veel verscheidenheid, meer of minder homogeneousiteit vertoont, is, om een definitie van Pareto te gebruiken, een hiërarchische collectiviteit. Zonder het element van de hiërarchie is een samenleving onmogelijk. Die hiërarchie zelve is in Indië, in overeenstemming met de structuur van het land, en omdat wij van ouds het beginsel toegepast hebben te regeren door de eigen hoofden, bij uitstek gemengd, inheems en niet-inheems tegelijk. In die hiërarchie echter vervult het Nederlandse element een onmiskenbaar samenbindende functie. Valt dit element weg en wordt het niet onmiddellijk vervangen door een nieuw gezag — dat aanvankelijk niet anders zal kunnen zijn dan een gevreesd gezag — dan zal de verscheidenheid spoedig symptomen vertonen van gescheidenheid en zelfs van verwarring en anarchie. Ik geloof, dat de woorden „Holland verloren, chaos geboren” geen te sombere waarschuwing inhouden.

Indonesië wil beëindiging van de koloniale verhouding, zeggen de nationalist. Gelukkig zien velen van hen in, hoe waardevol de band met Nederland is. Een eigen vlag is natuurlijk een heerlijk ding. Maar hoe gemakkelijk is het zwaaien met een eigen vlag, en hoe moeilijk de vrijheid! Moge onder de nationalist groot worden het aantal ware patriotten, het aantal dergenen, die de vrijheid begrijpen en waarlijk liefhebben. Die vrijheid heeft geen gevaarlijker vijand dan wanorde en rechteloosheid. Geen vrijheid zonder eerbied voor recht en wet, en het recht is afgewogen en gesanctionneerd belang. De ware vrijheid luistert naar de wetten. De eerste voorwaarde voor de vrijheid van den gewonen Indonesiër, den man in zijn dorp, is de eerbiediging van zijn adatrecht. De voorwaarde voor de vrijheid in ruimer verband is het leren hanteren van de vrijheden, die in enkele landen in West-Europa zich het eerst in moderne zin ontwikkeld hebben. Het geheim van die sociale en politieke vrijheid is de juiste beperking der vrijheden. Zoals voor Nederland en andere landen van West-Europa voor de handhaving en redding van deze vrijheid de band met de overzeese Angelsaksische landen van onschatbare waarde was, zo kan ook voor oosterse volken de band met overzeese volken, die de vrijheid waarlijk liefhebben, wellicht nog eens van onschatbare waarde blijken. Nederland moet Indonesië voortstuwten op de weg naar de vrijheid, of het wil of niet, omdat die vrijheid onze gedachten, gevoelens; instellingen en wetten doorademt en doordrenkt. De band met Nederland betekent de vrijheid voor Indonesië.

G.

NUCHTER BLIJVEN!

In tal van publicaties, na de bevrijding verschenen, wordt betoogd, dat het nu uit moet zijn met de productie om winst, dat de producent zich behoort te oriënteren op de behoeften der samenleving en door voorziening in die behoeften in de eerste plaats de belangen der samenleving moet dienen, waarbij hij zijn eigen belang moet achterstellen.

Tegelijkertijd wemelt het van klachten, dat te veel personen, bekleed met een functie tot bevordering of handhaving van het algemeen belang, op min of meer grove wijze op eigen voordeel uit zijn. Dit valt te meer op, omdat wij in ons land gewend zijn aan onkreukbare dienaren van de publieke zaak, om het even, of zij berechende; controlerende, dan wel regelende taken vervullen.

De tegenspraak tussen deze beide waarnemingen is frappant en dwingt tot nuchtere overdenking.

De havenarbeider lost, omdat hij loon ontvangt. Doordat hij lost komt het aangevoerde goed ter beschikking van de samenleving. Evenzo bakt de bakker, omdat hij daarvan winst verwacht; dat bakken leidt tot verzorging van zijn medeburgers. Niet anders gedragen zich de fabrikanten van margarine, van radiotoestellen, van schepen of van elektrische stroom. Het motief voor hun handelen is eigen materieel voordeel, het middel en tevens het maatschappelijk resultaat is bevrediging van behoeften van anderen. Zij allen dienen zichzelf en daardoor tevens de maatschappij.

Dit moge, in grove trekken geschetst, waar zijn, de ervaring leert, dat quantitatief het dienen van de maatschappij niet gelijk op gaat met het dienen van het eigen belang. De productie, die den producent het hoogste voordeel oplevert, behoeft geënszins die te zijn, welke ook de samenleving het meest dient. Het kan zelfs wel voorkomen, dat het algemeen belang wordt geschaad door handelingen, welke dengene, die ze verricht, grote baten opleveren. Dit alles maakt beperking, regeling en controle nodig door overheidsorganen, die het algemeen belang beschermen. De ambtenaren, die deze organen vormen, zijn de dienaren van het algemeen belang bij uitnemendheid. Zij vinden het motief van hun indiensttreding in de beloning die hun is verzekerd, maar de hoogte van die beloning, — welke hun voldoende levensonderhoud in hun stand moet waarborgen — houdt geen enkel verband met hun handelingen, zodat zij deze geheel en rechtstreeks op het algemeen belang, dat zij dienen, kunnen oriënteren. Dit in tegenstelling tot hen, die rechtstreeks bij de productie zijn betrokken en die uit hun handelingen zelve hun oordeel te putten.

Zó was het, vóór de oorlog.

De ideologie van deze tijd wil nu, dat de producenten ophouden met hun winststreven en zich gaan oriënteren op het algemeen belang. Dat wil zeggen, het algemeen belang, zoals de betrokken producent dat ziet. Is hij in staat dat te zien? Bij tal van vaklieden beperkt zich de gezichtskring tot hun bedrijfstak en hun afzetgebied. Zij staan tegenover andere sectoren van het economisch leven en tegenover de delen van de wereld, waartoe hun zaken niet reiken, zoals Rostand's Chantecler het zo bescheiden zegt:

Je ne sais pas très bien ce que c'est que le monde,
Mais je chante pour mon vallon, en souhaitant
Que dans chaque vallon un coq en fasse autant.

De ambtenaar, die den producent heeft te controleren, is zodanig opgeleid of geïnstrueerd, dat hij door eigen ogen of door die van zijn superieuren, het algemeen belang moet kunnen onderscheiden. Van den producent mag zulks niet worden gevergd, noch ook verwacht.

Maar, zal men wellicht opmerken, de eis van productie voor verzorging in plaats van productie om winst houdt slechts in, dat een ieder op zijn eigen beperkte terrein zoveel mogelijk in de behoeften van zijn afnemers tracht te voorzien en zich daartoe op die behoeften, niet op eigen winstbejag oriënteert. Hoe zou men die winst maken, als men niet in behoeften voorzagt? Die winst is niet alleen de prikkel om te produceren, hij is ook de proef op de som, dat, wat geproduceerd wordt, voldoet aan de behoeften der afnemers. Duurzame winst is slechts beschoren aan hem, die zijn afnemers dient, door zo goed mogelijk in hun behoeften te voorzien. Door anders te handelen moge men eens een enkele maal zijn slag kunnen slaan, op den duur kan slechts het naar behoren verrichten van de maatschappelijke taak een hechte basis vormen voor het inkomenstreven van den enkeling. Wij hebben dit menigmaal, min of meer uitvoerig, betoogd¹⁾.

¹⁾ Onder andere in „Distributievraagstukken“, Haarlem 1937, waar ook naar vroegere dergelijke betogen wordt verwezen.

Zeer zeker, het is mogelijk, voor de vervulling van de maatschappelijke taak een beloning te verlangen, die het maatschappelijke te boven gaat. Dat is echter slechts in één geval duurzaam mogelijk, nl. in dat van een monopolistische of monopolioïde positie. In elk ander geval doet de concurrentie de overmatige beloning spoedig te niet. Winst door voorsprong kan niet onmaatschappelijk worden genoemd; integendeel, zij prikkelt tot vernieuwing, die op den duur aan de samenleving ten goede komt.

Het sociaal schadelijke winststreven blijft dus beperkt tot gevallen van monopolie of van monopolioïde mededinging. Dat wil zeggen, tot gevallen, waarin of een groot bedrijf, of een machtige combinatie van samenwerkende bedrijven is betrokken. De kleinere vrije producenten houden elkander in toom, controleren en breidelen elkander, zodoende elkaar dwingend om georiënteerd op hun winststreven, hun maatschappelijke taak zo goed mogelijk te vervullen zonder overmatige beloning. De ongecontroleerde, ongebreidelde machten van onze moderne maatschappij, de grote concerns, de ondernemersorganisaties en de vakverenigingen, zowel van patroons als van arbeiders, kunnen evenwel, indien zij zich enkel oriënteren op het materiële voordeel van degenen, die belang hebben bij hun werkzaamheid, naast veel heil voor de gemeenschap ook veel schade teweeg brengen. Zij kunnen scheppen en vernietigen, zij kunnen leven wekken en groei belemmeren.

Hier, in deze onvoldoende door endogene evenwichtzoekende krachten gebreidelde sector van het economisch leven, gaan streven naar materieel voordeel en vervullen van de maatschappelijke taak niet parallel. Hier is aanleiding tot het stellen van de eis, dat het algemeen belang meer dan tot dusverre in het oog wordt gehouden. Hier kan dat ook, want in deze grote lichamen moeten de personen aanwezig zijn, die en de strijd om het eigen bestaan te boven zijn, en in staat moeten worden geacht, buiten de bedrijfstak te zien en zich een beeld te vormen van het maatschappelijk belang en van de functie van de werkzaamheid hunner producerende eenheden in het kader der samenleving.

Dat wil nog niet zeggen, dat de oriëntering op sociale behoeften in deze sector geheel in de plaats dient te komen van de oriëntering op winst. De sociale behoeften vormen daarvoor een te onbepaald element. De winst daarentegen is zulk een objectieve en gevoelige meter van het beleid, dat menige onderneming administratief de fictie aanvaardt van het zelfstandig bestaan van haar afdelingen, teneinde door de partiële winstcalculatie te kunnen nagaan, hoe het beheer dier afdelingen is. De winst is bovendien een krachtige prikkel tot efficiënte bedrijfsleiding en tot vernieuwing van productiemethoden, verkoopplannen en assortimenten. De oriëntering op winst is niet te missen, daar de meeste mensen nu eenmaal het beste in beweging worden gebracht door hun eigen materiële belangen. Maar de eis mag worden gesteld, dat daar, waar men het algemeen belang vermag waar te nemen, dit niet uit het oog wordt verloren, dat daar, waar het winststreven met het algemeen belang in conflict zou kunnen komen, men zijn winststreven zal temperen, teneinde het algemeen belang te dienen, althans niet te schaden.

Nu zijn sommige leiders van grote ondernemingen vroeger kleinere ondernemers geweest, wien het winststreven nog van ouds in het bloed zit. En vele leiders van ondernemerscombinaties staan niet zó sterk ten opzichte van de bij hen aangesloten en op winststreven ingestelde leden, dat zij de politiek hunner organisaties in de richting van het algemeen belang kunnen ombuigen. Men moge de wens koesteren, dat het anders zal worden, en er zijn in enkele hogere regionen wel gunstige ontwikkelingsymptomen waar te nemen, over het algemeen is voor de bescherming van het algemeen belang tegen uitwassen van monopolioïde winststrevingen het meeste te verwachten van controlerende ambtenaren en berechtende magistraten, ontheven van de plichten om op allerlei slakjes zout te leggen en toegerust

met macht tot redelijk ingrijpen tegen anti-maatschappelijk handelende machten. De mentaliteit van deze landsdienaren, hun beroepseer, hun „esprit de corps” staan er borg voor, dat bij hen het algemeen belang boven eigenbaat zal gaan. Mits, zowel tegen heerschappij van tijdelijke gezagsdragers, als tegen beloningsnivellering, die de meest verantwoordelijken het zwaarste treft, worde gewaakt.

De verarming van ons volk en de moeilijkheden, welke het bedrijfsleven bij de herwinning van zijn positie heeft te overwinnen, hebben tengevolge, dat niemand, zelfs de hoogstgeplaatste niet, van zijn plaats in de maatschappij zeker kan zijn. Een ieder zal de strijd om het bestaan hebben te strijden, hetgeen zal medebrengen, dat men, anders dan wat de ideologie verlangt, zich meer dan in de laatste tijd vóór de oorlog op eigenbaat zal willen oriënteren. Zou zulks een prikkel blijken tot krachtsontplooiing, tot versnelling van de wederopbouw en tot verhoging van het te bereiken niveau, dan ware dit zeker geen verlies. Voor zoverre zulks echter het heil der samenleving zou kunnen bedreigen, zal een voldoende tegenwicht niet kunnen worden ontbeerd. Dat tegenwicht zal het beste kunnen worden gehanteerd door personen, in staat om het algemeen belang te onderkennen en bereid het eerlijk en naar beste weten te dienen.

Wij verwachten, dat eerlang sommige al te knellende banden, die in de huidige noodtoestand nog niet zijn te missen, zullen worden gevierd of geslaakt, met als gevolg het verdwijnen van vele overvloedige en in de sfeer niet passende dienaren van het publiek belang, met de mentaliteit van het winststreven. Is het zover, dan verwachten wij het meeste heil van het tot werkdadigheid prikkelende nuchtere winststreven van vele ondernemers, gereguleerd, zowel door de aandrijving, als door het tegenwicht van ons beproefde, gave corps van landsdienaren. En van dat tegenwicht verwachten wij, dat het de leiders der grote, machtige lichamen er geleidelijk toe zal brengen, aan het maatschappelijk welzijn, meer dan tot dusverre, invloed toe te kennen op hun bedrijfshandelingen.

Hoe wij ons dat tegenwicht denken, zij in een volgend artikel geschetst.

p.

HERZIENING OF HERVORMING VAN ONS VENNOOTSCHAPSRECHT.

Wij leven in een tijd van sterke evolutie. De valsheid van de vrijheidsvoorstelling van de negentiende eeuw, de „liberté” van de Fransche Revolutie, wordt steeds meer ingezien. De vrijheid, die werd tot bandeloosheid, bracht het private kapitalisme, de ontwaarding van den loonarbeid en de verdrukking van den arbeider. De reactie hierop is spoedig gekomen. Eerst schoorvoetend in den vorm van den arbeider beschermende wetten, dan in de erkenning van de arbeidersorganisaties. Daarna sneller en meer omvattend. In de periode tot aan den zoo juist beëindigden oorlog vond de maatschappelijke waarde van den loonarbeid steeds verdere erkenning.

Bij het uitbreken van den oorlog was deze ontwikkeling niet ten einde. In het economisch leven nam de arbeid nog steeds een plaats in, die lager stond dan de plaats van het kapitaal. Het kapitaal had op menig punt nog een overwicht. Wel moest reeds in belangrijke mate rekening worden gehouden met aanspraken van den arbeid, doch van een gelijkwaardige positie van arbeid en kapitaal was geen sprake.

Wat heeft de oorlog ons gebracht? Een sterke ontwikkeling der geesten in de richting van een hoogere waardeering van den arbeid. De arbeid stelt zijn aanspraken thans veel hoger dan die, welke in 1940 gewoonlijk werden uitgesproken. De arbeid eischt op zijn minst gelijken invloed als het kapitaal in sociale aangelegenheden en een zekeren invloed op economische beslissingen. Velen gaan

verder en wenschen gelijken invloed van arbeid en kapitaal in de te vormen organen van het economisch leven, terwijl voorts gevraagd wordt medezeggenschap van den arbeid in de leiding van de onderneming.

Op deze gedachte is ons bestaande vennootschapsrecht niet gebouwd. Ons vennootschapsrecht, en in het bijzonder ons recht omtrent de N.V., is typisch kapitalistisch ingesteld. Uitsluitend aan het kapitaal-element wordt hier aandacht besteed. De N.V. is de vereeniging van kapitaal-deelnemers, deze zijn heerschers in de vennootschap en in de onderneming. De aandeelhouders bepalen den koers der vennootschap, zij zijn uitsluitend gerechtigd tot de winst, zij beslissen over wel en wee der onderneming.

Moet dit vennootschapsrecht hervormd worden en omgevormd tot een recht, waarin de arbeid wettelijke rechten krijgt? Mr. van Campen pleit dit in zijn recente proefschrift, getiteld „Onderneming en rechtsvorm”. Hij wil den vennootschapsvorm overboord werpen en daarvoor als rechtsvorm in de plaats stellen de onderneming. De onderneming maakt hij tot een juridisch begrip. Zij is in zijn voorstelling een vereeniging, een zedelijk lichaam met als leden, de kapitaal-deelnemers en de arbeiders.

De kapitaal-deelnemers vormen tezamen de algemeene vergadering van kapitaalgevende leden. De bevoegdheden van deze vergadering zijn echter zeer beperkt. Op het te voeren bedrijfsbeleid heeft zij geen beslissenden invloed. Wel is het bestuur aan haar verantwoording schuldig voor het gevoerde beleid. Voorts benoemt zij een deel van de leden van het verplicht commissarissencollege.

De gezamenlijke arbeidersleden vormen de algemeene vergadering van arbeidersleden. Aan deze vergadering wordt verslag gedaan over het wel en wee der onderneming en over de bereikte resultaten. De vergadering benoemt de afvaardiging voor den ondernemingsraad, die tezamen met de leiding regelmatig van gedachten wisselt over vraagstukken als arbeidsorganisatie, arbeidsreglementen, loonvraagstukken, enz. Voorts benoemt de vergadering een deel van het college van commissarissen.

Aan het college van commissarissen is een belangrijke taak toegedacht. De bestuursbenoeming geschiedt door dit college. Hiermede wordt derhalve het arbeidselement belangrijke invloed verzekerd op de leiding der onderneming. Voor het overige hebben commissarissen alle rechten, die hun ook in de tegenwoordige vennootschapspraktijk plegen toe te komen.

Uit de winst van de onderneming wordt aan de kapitaalgevers allereerst betaald een normaal rendement, ongeveer overeenkomend met den gangbaren rentestandaard. De overige winst wordt verdeeld over kapitaal, arbeid en ondernemersleiding. De winstverdeling wordt vastgesteld door het bestuur in overleg met commissarissen.

Ziehier een concreet voorstel om de bestaande maatschappelijke tendenties neer te leggen in een wettelijke regeling, om revolutionair ons vennootschapsrecht te hervormen en op een nieuwe leest een ondernemingsrecht te schoeien. Op de zwakke steen in de ontworpen regeling wil ik niet ingaan, doch ik wil mij beperken tot de fundamentele vraag, of wij thans ons recht op deze wijze dienen te hervormen.

Mijn antwoord luidt dan ongetwijfeld ontkennend. Voor zulk een constructie van de onderneming is de maatschappelijke constellatie nog niet rijp. Zulk een project is niet evolutionair, doch revolutionair. Een zoo groote invloed op het geheele ondernemingsgebied kan aan den arbeid niet straffeloos worden gegeven. Indien dit thans in alle bedrijfstakken en in alle ondernemingen zou moeten geschieden, zou dit ernstige sociale conflicten medebrengen. De arbeider is veelal nog niet gewend verantwoordelijkheid te dragen, die hier op zijn schouders wordt gelegd. De ondernemingsleiding is in haar geestesgesteldheid in de meeste gevallen nog niet zoo geëvolueerd, dat zij zonder ernstig verzet zich een dergelijke herwaardeering van de bestaande waarden zou laten welgevallen.

Mr. van Campen heeft terecht de onderneming gezien als een economische realiteit, waarin deelgenomen wordt door kapitaal, arbeid en ondernemingsleiding. Terecht is hij van oordeel, dat de onderneming niet meer mag zijn een vraagstuk van belangenferen, hetzij van kapitalisten, hetzij van arbeiders, maar dat voor haareen objectieve functie bestaat. Doch ten onrechte is hij van oordeel, dat uit deze constateeringen bepaalde rechtsverhoudingen in de vennootschap noodzakelijk moeten volgen.

Een constructie, als Mr. van Campen voorstelt, zou bij invoering op korten termijn uiterst gevaarlijk zijn. Zij zou den sozialen strijd niet doen eindigen, doch dezen weer in volle felheid doen ontbranden. De idee van den klassenstrijd is gelukkig goeddeels overwonnen. De tegenstelling tusschen ondernemers en arbeiders heeft veel van haar scherpheid verloren. De gedachte van den klassenstrijd zou weer opbloeien, indien op den arbeider verantwoordelijkheid werd gelegd, waarvoor hij niet rijp is.

Het welbegrepen belang van den arbeider is hiermede niet gediend. De steeds toenemende invloed van den arbeidsfactor is een groeiproces, dat zijn tijd vraagt. De arbeider moet zijn macht en invloed volledig kunnen dragen en aanvaarden. Wordt teveel invloed en macht gegeven, dan ontbreekt de wijze zelfbeperking, met de reacties van dien. De reactie zal zijn of — hetgeen niet waarschijnlijk is —, dat het kapitaal den arbeid terugdringt, of dat de Staat zich genoodzaakt ziet het geheele economische leven in handen te nemen, hetgeen practisch zal beteekenen staatsocialisme.

Wij moeten evolueeren naar een meer belangrijke plaats van den arbeid in ons economisch bestel. Hierbij kan mogelijk te zijner tijd een plaats bereikt worden, die Mr. van Campen ons schetst. Dit dient dan echter te geschieden langs wegen van geleidelijkheid.

Moet, om deze ontwikkeling mogelijk te maken, ons vennootschapsrecht hervormd worden? Ik meen, dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord. Invloed van den arbeidsfactor op publiekrechtelijke organen is ongetwijfeld te verwezenlijken zonder hervorming van ons vennootschapsrecht. De constructie van de onderneming is hiervoor niet van direct belang. Hiermede valt reeds het gewichtigste onderwerp, ten aanzien waarvan concrete eischen geformuleerd worden, weg. Over blijft dan de grootere invloed van den arbeider in de onderneming.

Ook op dit punt is echter veel te bereiken onder behoud van de structuur van ons huidig vennootschapsrecht. De N.V.-vorm verzet zich niet tegen een redelijken invloed van den arbeider op de leiding der onderneming. In het kader van het geldende recht kan aan de arbeiders een in feite belangrijke rol worden gegeven bij de beslissingen omtrent het beleid in de onderneming. Aan arbeidersverteenwoordigers kunnen plaatsen worden gegeven in het college van commissarissen. Aan arbeiders kan een aandeel in de winst van de onderneming worden toegekend.

Binnen het raam van het geldende vennootschapsrecht bestaat voldoende ruimte voor een geleidelijken groei van den invloed van den factor arbeid. Binnen dit kader kan aan den arbeid een meer belangrijke plaats worden gegeven in het organisme der onderneming. Op den duur kan dit wetswijziging wenschelijk maken. Indien in feite een structuur bereikt is, die in den tekst der wet geen uitdrukking meer vindt, kan het aanbevelenswaardig zijn de gewonnen gedachten in de wet vast te leggen. De wet moet hier echter niet voorgaan, doch volgen. Het ondernemingsrecht moet niet van boven af worden opgelegd, doch moet groeien in de maatschappij. Het recht op dit gebied moet leven en moet derhalve ontstaan in de maatschappelijke realiteit. De wetgever moet geen vormen stichten, die door het maatschappelijk besef van de betrokkenen niet gedragen worden. De wetgever moet in de wet vastleggen, wat in de maatschappij is ontstaan.

Geen fundamenteele hervorming van ons vennootschapsrecht derhalve in dezen tijd. De ontwikkeling is

hiervoor nog niet rijp. Geen hervorming, doch wel kan een herziening op bepaalde punten aanbeveling verdienen. Herziening daar, waar misstanden in ons vennootschapsrecht zijn ingeslopen, die een gezonde ontwikkeling van het recht der onderneming in den weg staan.

De aandacht verdient in dit verband een recent voorstel tot herziening van het Engelsche vennootschapsrecht, zooals neergelegd in een rapport van het „Cohen committee on Company Law Amendment”. Verschillende van de voorstellen van deze commissie verdienen ook voor ons vennootschapsrecht ernstige overweging. De commissie wil een te groote bestuursmacht breken en geeft hiervoor diverse middelen aan.

De voorstellen houden in een grootere mate van publiciteit omtrent den gang van zaken in de onderneming. Opgekomen wordt tegen de, ook voor een financieel deskundige, onontwarbare balansen van menige N.V., waardoor de werkelijke financieele positie van de N.V. niet te kennen is. Geheime reserves zullen niet meer mogen voorkomen. Voor de inrichting van de balans en de berekening van winst en verlies worden bepaalde normen gesteld. Elke aandeelhouder, of liever bij de groote N.V., het publiek van gemiddelde intelligentie, zal in staat moeten worden gesteld aan de hand van de cijfers en verder te verschaffen gegevens zich een juist beeld te vormen van den toestand der vennootschap.

Gepoogd wordt ook de aandeelhoudersvergadering van de groote N.V. minder een farce te doen zijn, gelijk zij momenteel niet zelden is. Als middel hiertoe wordt o.a. aanbevolen verlenging van den termijn, gelegen tusschen oproep ter vergadering en vergadering. Of met dit middel veel bereikt zal worden is een vraag. De actieve belangstelling van de aandeelhouders zal hierdoor niet veel vermeederen. Eenig nut kan een dergelijke maatregel wel hebben. Zij geeft aan de financieele pers een grootere mogelijkheid om aan de agenda van de vergadering beschouwingen te wijden. En dit is van belang. De publieke opinie is een machtig wapen. Het bestuur van iedere N.V. is gevoelig voor de critiek van de pers.

Salaris excessen wil het Engelsche voorstel tegengaan, niet door een limiteering van de honoreering, doch door openbaarheid van de salarissen. Medegedeeld moet worden al hetgeen de „directors” genieten. Tegengegaan wordt ook, dat bestuurders winsten maken tengevolge van „inside information”. Elke transactie van bestuurders in obligatiën of aandeelen hunner ondernemingen moet openbaar worden gemaakt. De bestuurders moeten schriftelijk hun belangen in de vennootschap openbaar maken.

Nieuw is ook de gedachte van een wettelijke leeftijds-grens voor bestuurders. Deze wordt gesteld op 70 jaar. De bedoeling is te voorkomen, dat aftandsche bestuursleden aanblijven ter wille van het salaris.

Belangrijk zijn de groote bevoegdheden, die aan de „Board of Trade” - een lichaam, dat wij in Nederland niet kennen - worden toegekend. De „Board of Trade” ontvangt verstrekkende bevoegdheden tot onderzoek, wie de macht in de vennootschap heeft. De „Board” kan de vennootschap gelasten den dividend te betalen en de uitoefening van rechten, verbonden aan de aandeelen, beletten.

Ook in ons land verdienen voorstellen als deze Engelsche ernstige overweging. Zij kunnen er toe bijdragen de practijk van ons vennootschapsrecht te zuiveren van uitwassen, die in den loop der jaren ingeslopen zijn. Belangrijk is vooral een grootere mate van publiciteit. De groote N.V. met aandeelen, die over vele aandeelhouders verspreid zijn en die op de beurs verhandeld worden, is in zekeren zin een publieke zaak. Het belang van deze onderneming is niet beperkt tot hen, die direct aan de onderneming verbonden zijn. De N.V. doet een beroep op het publiek. Publieke verantwoording is hiermede plicht. Openbaarheid is het groote middel tegen misstanden en onjuiste gedragingen. Openbaarheid waarborgt goeddeels een verantwoorde bedrijfstegte en ondernemingspolitiek.

Mr. W. C. L. VAN DER GRINTEN.

HERSTELFINANCIERING EN ONZE BELEGGINGEN IN HET BUITENLAND.

Nadat wij weer baas in eigen huis geworden waren, is men allerwege begonnen de balans van onze Nederlandsche volkshuishouding op te maken, terwijl gelijktijdig orde op zaken werd gesteld. Het is een verheugend verschijnsel, dat men zich vrij algemeen scherp heeft gerealiseerd, dat dit noodzakelijk was, wilde men bij den herbouw van ons economische apparaat zoo efficiënt mogelijk te werk kunnen gaan en 'op langeren termijn mogelijke repercussies vermijden. Veel cijferarbeid heeft men reeds vóór de bevrijding kunnen verrichten, maar daarna werd het pas goed mogelijk de berekeningen te toetsen aan de werkelijkheid en te vergelijken met zienswijzen van anderen. Het heeft in de afgelopen maanden dan ook niet aan becijferingen van de schade en het maken van projecten voor herstel ontbroken.

Een zeer belangrijke rol speelt hierbij nu eenmaal altijd het geld. Ontredderde financiën beteekenen een chaotische volkshuishouding, tenzij het geld volledig zoo zijn geneutraliseërd. Bovendien kan men het niet als reken-eenheid missen, hoevele moeilijkheden de groote prijsafwijkingen de opstelling van toekomstplannen ook in den weg leggen. Zoo heeft men ook ditmaal bij het opmaken van de balans de nog tot onze beschikking staande hulpmiddelen in geld gewaardeerd. Tezamen met crediet uit het buitenland en eigen besparingen moeten deze immers tot basis dienen voor den komenden opbouw. Hierbij zullen we de hulp van het buitenland niet kunnen ontbeeren, zoodat alles, wat wij in het buitenland ons eigendom kunnen noemen, van zeer groote waarde is. Ons kapitaalbezit aldaar vertegenwoordigt een rechtstreeksche aanvulling van onze deviezenpositie, die vooral in de eerstkomende jaren onder zwaren druk zal komen te staan. Wat ligt meer voor de hand, dan te zeggen, dat we ons de luxe van een buitenlandschen spaarpot niet meer kunnen veroorloven en dat we deze zullen moeten liquideeren, willen we niet eindeloos over onzen herbouw doen en ons niet tot over de ooren in buitenlandsche schulden steken. Op grond van deze redeneering is in vele projecten voor het herstel van ons economisch leven dan ook met het bestaan van onze beleggingen in den vreemde rekening gehouden of is er in ieder geval terdege op gewezen.

In het licht van deze zakelijke beschouwing, hebben wij ons afgevraagd, of er inderdaad goede redenen zijn aan te voeren om onze buitenlandsche beleggingen geheel of gedeeltelijk af te stooten, of, dat aan het bezit ervan dergelijke voordeelen voor onze gemeenschap in haar geheel verbonden moeten worden geacht, dat dit ongewenscht zoude zijn.

We zullen ons met de min of meer pijnlijke gedachte vertrouwd dienen te maken, dat ons land, althans voorloopig, opgehouden heeft crediteurstaat te zijn. Enkele cijfers mogen dit verduidelijken. Zoo werden onlangs onze behoeften in de komende jaren aan deviezen berekend op:

1946	1947	1948	1949	1950	Totaal ¹⁾
(in milliarden guldens)					
3,1	1,7	0,7	0,3	—	5,8

Hiernaast zouden wij volgens de tegenwoordige prijsverhoudingen de waarde van ons buitenlandsch bezit kunnen stellen op ca. f 4,3 milliard. Uit dit bedrag zou dan inderdaad een groot deel van onze directe buitenlandsche credietbehoeften kunnen worden gedekt. Op het eerste gezicht zou dit niet eens zoo onaantrekkelijk lijken. „Cash and carry”, juist tegenover het buitenland, beteekent politieke en economische vrijheid. Maar al te goed hebben wij zoo juist nog ondervonden, wat het tegendeel inhoudt, al zouden we natuurlijk financieele afhankelijkheid van een geallieerde groep niet wenschen te vergelijken met en Duitsche bezetting. Maar er komt nog wat anders bij.

¹⁾ Zie de brochure „De schade en het herstel” door Ir. J. J. van der Wal e.a., 3de deel, tabel 17.

De politieke ontwikkeling beweegt zich steeds verder in de richting van grooter macht bij de „Big Five”, of hoe groot dit aantal moge zijn. Uitgebreide en langlopende schulden aan deze landen zou voor ons wel eens het verliezen van zeer verstrekkende faciliteiten in Europa of in de overzeesche gebiedsdeelen kunnen medebrengen. Ook kan het onze internationale credietwaardigheid afbreuk doen, hetgeen zich zou kunnen wreken bij onderhandelingen over den omvang van internationale grondstoffenproductie of in een eerder stadium bij de verdeling van de productiemiddelen voor „re-equipment”. Wij denken bijv. aan onze tin, rubber, koffie, copra etc., hetgeen voldoende moge zijn om bovenstaande bedenkingen te illustreeren. Tenslotte mag niet vergeten worden, dat bij alle thans ter tafel gebrachte cijfers, die over het herstel van Indonesië nog plegen te ontbreken. Wel zal ook de Nederlandsche industrie daarbij haar aandeel kunnen leveren, doch een vlot tempo van herbouw zal wel assistentie van het buitenland vereischen, hetgeen ons wederom op een aantal milliarden aan deviezen kan komen te staan. Zoo zonder meer mag dus o.i. de overweging, om ons buitenlandsche kapitaalbezit voor herstellancieering aan te wenden, niet afgewezen worden.

Deze zienswijze vindt verderen steun in de rationeële redeneering, dat in den loop der tijden credietverleening aan het buitenland alleen zakelijk verantwoord is gebleken, wanneer dit politieke of minstens economische macht opleverde²⁾. In alle andere gevallen hebben de crediteuren vroeger of later aan het kortste eind getrokken. Voor een niet (door de Overheid) geruggesteunde particuliere credietverleening aan een vreemden Staat of voor een zuivere introductie ter beurze van buitenlandsche fondsen, bestaat in dit licht dan ook geen goede grond.

Bij de huidige omstandigheden spreekt het immers van zelf, dat het tijdelijke eigenbelang van den belegger niet meer richtsnoer mag zijn. Maar al te duidelijk hebben wij in voorgaande perioden kunnen constateeren, dat vrijheid in het verwerven van buitenlandsche fondsen slechts de nadeelen van een ongeorganiseerden kapitaal-export medebracht, zooals daar zijn: het draineeren van het binnenlandsche crediet, waaruit prijsverhooging, werkloosheid en gedwongen emigratie kunnen voortvloeien, het aanvaarden van dikwijls grootere risico's, die aan beleggingen in den vreemde verbonden zijn, zonder dat daar tegenprestaties tegenover stonden, het ondoelmatig aanwenden van deviezen en tenslotte het gevaar, dat in oorlogstijd, tengevolge van vijandelijke blokkeering, het beschikken over die buitenlandsche waarden niet mogelijk zal zijn. Zou ook, afgezien van deze overwegingen, onze deviezenpositie verderen kapitaal-export in de eerstkomende jaren onmogelijk maken, zij spreken bovendien een duidelijke taal ten aanzien van de wenschelijkheid om een reeds in het buitenland uitstaande vorderingen aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Toch zijn we er ons van bewust, dat niet uitsluitend met zakelijke beredeneering kwesties van deze grootte en soort mogen worden afgedaan. Inderdaad komen er ook andere aspecten aan den dag, wanneer we ons voor het praktijk-geval stellen, hoe de realisatie zich zou moeten toedragen, wat de bijkomende gevolgen hiervan zouden zijn en welke landen daarbij betrokken zouden worden.

Vormen de Vereenigde Staten, Engeland, Frankrijk, België, Duitschland, Denemarken, Zweden en Zwitserland onze belangrijkste debiteuren op dit gebied, verkoop in de bij den oorlog betrokken continentale landen kan voor ons het beoogde resultaat niet opleveren, te weten het verkrijgen van waardevolle deviezen of leveranties van goederen op korten termijn. Slechts de Vereenigde Staten, Engeland, Zweden en Zwitserland blijven dan over, waaraan eventueel nog sommige kleinere, zooals

²⁾ Vgl. hierover reeds Prof. E. M. M. Meyers in „Buitenlandsche beleggingen van kapitaal”, „Vragen des Tijds”, deel II, 1917, pag. 275 e.v.

Palestina, Egypte, Australië en Zuid-Afrika, zouden kunnen worden toegevoegd. Ten aanzien van enkele dezer landen zijn echter remmende factoren aanwezig. Zoo zouden wij, behalve economische, toch ook culturele betrekkingen willen laten tellen, zoals bijv. tegenover Zuid-Afrika. De Vereenigde Staten nemen een zeer bijzondere plaats in, doordat ca. de helft van onze buitenlandsche beleggingen aldaar zijn geïnvesteerd. Voor alle landen gelijkelijk geldt, dat het bestaan van creditfaciliteiten, zij het op langen termijn, al leveren deze niet directe economische macht, toch een basis vormt voor een „good will”, die niet veronachtzaamd mag worden door een land als het onze, dat zoozeer op internationale betrekkingen is aangewezen. Slechts indien men in het buitenland daar geen gevoel voor zou blijken te hebben, valt dit laatste argument weg.

Nauw met het voorgaande is de beteekenis verbonden, die de handel in buitenlandsche fondsen aan Amsterdam als geldcentrum heeft gegeven. Wij denken hierbij niet alleen aan de effectenbeurs, doch ook aan de particuliere banken, die uit hun emissiebedrijvigheid hun internationale relaties konden verstevigen. Volledige afstooting van ons buitenlandsche bezit zou aan het beeld van de Amsterdamsche effectenbeurs en aan het emissiewezen enkele zeer markante aspecten ontnemen, om maar over de geldelijke nadeelen voor den betrokken bedrijfstak te zwijgen.

Tenslotte kunnen er nog enkele bezwaren tegen een algeheele realisatie in het kort worden opgesomd, die met de voorgaande een dergelijke onderneming toch wel zeer bedenkelijk maken. Zoo zal een massale verkoop, zelfs over geruimen tijd verdeeld, ongetwijfeld groote moeilijkheden medebrengen. Wij denken hierbij speciaal aan de ca. f 2. milliard Noord-Amerikaansche fondsen. Daarenboven zou een volstreekte nationalisatie van buitenlandsch effectenbezit wel een zeer diep ingrijpen in de particuliere rechtsverhoudingen beteekenen, waartoe o.i. slechts in een uiterste noodzaak zou moeten worden overgegaan. Ook de uitbetaling zou de Overheid weer voor de noodige problemen stellen. Mocht men hiervoor geblokkeerde staatsfondsen kiezen, dan zou dit zeker niet tot versiering van onze kapitaalmarkt strekken. En „last not least” zou uitverkoop van ons buitenlandsch bezit ons de jaarlijksche inkomsten doen derven, die op een grootte van een f 200 miljoen mogen worden gesteld³⁾, waarbij het de vraag is, of onze verarming zoo op de beste manier wordt opgevangen.

Conclusie.

Resumeerende komen we tot de slotsom, dat een algeheele afstooting van onze beleggingen in den vreemde op korten termijn, zooals dat noodig zou zijn voor het dekken der behoeften van een herstellfinanciering, ons niet wenschelijk voorkomt en bovendien in de praktijk wel haast niet mogelijk zal zijn. Anderzijds mag tegen een gedeeltelijke realisatie geen bezwaar bestaan, wanneer maar elk geval op eigen mérites beoordeeld worde. Een nationalisatie behoeft daarvoor niet noodzakelijk te geschieden. Waarschijnlijk kan worden volstaan met registratie en eventueel verplichte deponering in open bewaargeving bij banken. Nauwkeurige controle door een deviezeninstantie moet dus aanwezig zijn en mogelijke opvorderingen dienen in het uitzicht te worden gesteld. Voor den handel zal dit sterke belemmeringen medebrengen, die zich deze wel zal getroosten, wanneer men weet, dat hen de toekomstmogelijkheden niet worden afgesneden. Internationale effectenarbitrage zal voorloopig zijn uitgesloten; wellicht zal voor certificaten van Amerikaansche fondsen vrije handel in het binnenland

³⁾ Over de afgelopen oorlogsjaren hebben we dus nog een kleine milliard gulden in buitenlandsche valuta tegoed; behalve deviezen beteekent dit ook een aardige inkomste voor den Staat, waar de fiscus bij het heerschende systeem van reële heffing en progressie wel een 40 tot 50 pCt. zal nemen.

mogelijk zijn, tenzij te groote koersdiscriminaties dit ongewenscht maken. Voor den handel in origineele fondsen zal men een vergunningstelsel niet kunnen missen. En zoo zijn er nog tal van andere factoren, die voor realistische oogen het beeld voor de naaste toekomst nu niet zoo opwekkend maken. Zou dit anders zijn, wij zouden ons verheugen. Want slechts zooveel mogelijk vrijheid ook op dit gebied kan er toe bijdragen, dat ons land, zijn oude traditie als creditverstrekker aan het buitenland, zij het voortaan in meer georganiseerden vorm, en als middelpunt voor den handel in buitenlandsche fondsen, binnen afzienbaren tijd weer zal kunnen voortzetten.

Mr. W. H. C. SCHUKKING

LEVENSMIDDELENDISTRIBUTIE IN HET BUITENLAND.

Van consumptiebeperking naar consumptieleiding.

Ter oriëntering in de ervaringen, die men in het buitenland ten aanzien van de levensmiddelen distributie heeft opgedaan, volgen hieronder eenige incidenteele beschouwingen, die niet de pretentie hebben de materie uitputtend te behandelen, doch veeléer beoogen diepere studie en verdere analyse uit te lokken.

Hoewel in de geallieerde en de neutrale landen de buikgordel slechts in beperkte mate aangesnoerd moest worden, kon ook daar een rechtvaardige verdeling van goederen niet overgelaten worden aan het vrije spel van vraag en aanbod. Reeds spoedig na het uitbreken van den oorlog werd tot rantsoeneering van levensmiddelen overgegaan, waarbij in verschillende landen, doordat de voorziening op een redelijk peil gehandhaafd kon blijven, een groote mate van verfijning in het distributiesysteem aangebracht kon worden. Het zwaartepunt van de rantsoeneering lag hierbij veelal meer op consumptieleiding dan op consumptiebeperking.

Nu onze eigen levensmiddelenvoorziening geleidelijk aan verbetert en volstaan kan worden aan de minimum voedingseischen valt ook bij ons deze accentverlegging meer en meer te onderkennen.

Tot de landen, waar het stelsel van distributie het meest tot in details uitgewerkt is, en waar vaak op zeer origineele wijze een oplossing gevonden is voor vele voedingsvraagstukken, behoort Zwitserland.

Rantsoeneering in restaurants in Zwitserland.

In Zwitserland is voor de restaurants een zeer speciale rantsoeneeringsregeling getroffen. Iedere consument ontvangt maandelijks een levensmiddelenbonkaart of een kaart met 200 maaltijdencoupons. Deze twee kaarten zijn onderling verwisselbaar.

Voor iedere in een openbare eetgelegenheid genuttigde maaltijd, zoowel ontbijt, middag- of avondmaal, moeten 2 coupons verstrekt worden. Dit beteekent, dat, wanneer men alle maaltijden buitenshuis gebruikt, men per maand 180 coupons nodig heeft. Hierdoor heeft men maandelijksch 20 coupons over, welke kunnen worden gebruikt voor extra maaltijden, brood, koekjes, enz. Op deze wijze is het niet mogelijk gerantsoeneerde levensmiddelen in den winkel te koopen en bovendien in restaurants maaltijden te gebruiken. Dit systeem is tot in details uitgewerkt. Voor hen, die slechts één of twee maaltijden in een restaurant gebruiken, zijn ook voorzieningen getroffen. De levensmiddelenkaart is verdeeld in drie gedeelten: één deel kan tegen 50 coupons worden geruild, de twee andere gedeelten elk tegen 75 coupons. Ieder van deze drie deelen bevat speciaal die levensmiddelen, welke men veelal bij het ontbijt, of bij het middagmaal of bij het avondmaal gebruikt. Al naar de gewoonten van den consument wisselt men die deelen van de kaart in, die correspondeeren met de maaltijden, die men buitenshuis gebruikt.

Niet ieder restaurant verschaft een gelijkwaardigen maaltijd voor de twee coupons, die men inlevert. De publieke eetgelegenheden zijn in negen categorieën verdeeld, waaronder pensions (die drie maaltijden aan een beperkt aantal gasten verstrekken), café's, die uitsluitend ontbijt serveren, sanatoria voor t.b. patiënten, algemeene restaurants etc. Voor iedere categorie is een rantsoeneringsschaal vastgesteld, volgens welke bepaald is, hoeveel levensmiddelen per 100 ingeleverde coupons aan de betreffende eetgelegenheden wordt verstrekt. Zoo krijgt bijv. een pension voor een gelijke hoeveelheid coupons minder dan een restaurant, daar het aantal door een pension bediende gasten min of meer gefixeerd is, waardoor minder voedsel verloren gaat dan bij een restaurant, waar het aantal gasten sterk fluctueert.

Aan de hand van de onder de openbare eetgelegenheden beschikbare hoeveelheid te distribueeren levensmiddelen, worden wijzigingen aangebracht in de verdeelingschaal. In het kader van de toewijzingen kan een restaurant variatie brengen in de hoeveelheden levensmiddelen, die het op de door hem ingeleverde coupons wenscht te betrekken, zonder evenwel de totaal-toewijzing te overschrijden. Een op kaasgerechten gespecialiseerd restaurant kan minder vleesch, brood en vet betrekken met als compensatie hiervoor meer kaas. Door deze variatie blijft concurrentie tusschen de restaurants mogelijk. Ondanks de centraal geleide voedseldistributie blijft dus een ruime mate van bedrijfsvrijheid bestaan.

Onder dit systeem zijn de kapitaalkrachten, door het verschil in kwaliteit en kwantiteit van de te verkrijgen maaltijden, bevoorrecht boven de minder gesitueerden. Immers, naast de gerantsoeneerde levensmiddelen heeft men in Zwitserland nog de beschikking over een ruime hoeveelheid niet bij de distributie betrokken voedingsmiddelen.

Hetgeen evenwel voorkomen wordt, is, dat de financieel sterkere een groter aandeel van de gerantsoeneerde goederen krijgt dan de financieel zwakkere.

De kosten van het voedselpakket in Zwitserland.

Door de stijging van het prijsindexcijfer voor levensmiddelen tot 153 (1 Juni 1939 = 100) ontstond ook in Zwitserland een categorie personen, die door gebrek aan financiële middelen niet in staat was zich het gerantsoeneerde levensmiddelenpakket aan te schaffen. Om in dit probleem te voorzien heeft men een speciaal systeem ingevoerd, het zgn. A en B-kaarten systeem. Op de A-kaart zijn verschillende duurdere levensmiddelen verkrijgbaar, terwijl op de B-kaarten goedkoopere beschikbaar gesteld worden. Zoo bevat de B-kaart minder vleesch en meer kaas en vet dan de A-kaart. De voedingswaarde van de op beide kaarten beschikbaar gestelde levensmiddelen is volledig gelijk, terwijl de kosten van de levensmiddelen op de B-kaart 30% lager zijn dan die van de A-kaart. Men is volledig vrij in de keuze tusschen de A of B-kaart, waartusschen uiterlijk geen verschil te onderkennen is. De kosten van de B-kaart zijn ongeveer 30 Zw.frs. per maand, terwijl die van de A-kaart ongeveer 42 frs. bedragen. Zoowel de A als B-kaarten zijn in drie deelen verdeeld en zijn inwisselbaar tegen 200 maaltijdencoupons.

Ter aanvulling van de A en B-kaarten-regeling is door middel van een verlenging van den geldigheidsduur van de bonnen eveneens tegemoet gekomen in bepaalde financiële moeilijkheden, welke kunnen rijzen bij de inwisseling van de bonnen tegen levensmiddelen. De bonnen zijn nl. steeds geldig tot de 5e van de volgende maand, waardoor met het salaris van de nieuwe maand de bonnen van de vorige maand ingewisseld kunnen worden.

Gedifferentieerde rantsoenering in Zwitserland.

Men heeft in Zwitserland door een stelsel van keuzecoupons getracht de rantsoenering aan te passen aan de

regionale en locale levensgewoonten. Deze geven den houder de gelegenheid tusschen twee of meer producten te kiezen, bijv. tusschen kaas en maïs. Hierdoor kan worden tegemoet gekomen aan de Italiaansch-Zwitserse voorkeur voor maïsgerechten en aan de Fransch-Zwitserse preferentie voor kaasgerechten.

De gedifferentieerde rantsoenering is tot in finesse uitgebouwd. Onderscheid wordt gemaakt tusschen verschillende soorten arbeid, die naar gelang den aard hiervan een extra toewijzing krijgen, uitgedrukt in maaltijdencoupons, die wederom tegen gewone levensmiddelenbonnen ingewisseld kunnen worden.

Engelsch rantsoeneringssysteem.

In Engeland zijn maaltijden in openbare eetgelegenheden niet in het distributiesysteem opgenomen. Maaltijden in restaurants zijn bonloos, waarbij de omvang van den maaltijd bij de wet geregeld is en de prijs aan een maximum gebonden. Dit systeem leidt ertoe, dat naar mate de consumptie over meer financiële middelen beschikt, hij een groter aandeel kan krijgen van de schaarsche voedingsmiddelen, daar de eenige rem, die hem belet om in meer dan één eetgelegenheden een maaltijd te gaan nuttigen, gelegen is in het feit, dat de restaurants maar gedurende beperkten tijd maaltijden mogen verschaffen.

In Engeland is de gedifferentieerde rantsoenering op andere wijze toegepast dan elders. De kinderen krijgen in tegenstelling tot de meeste andere landen dezelfde toewijzingen als volwassenen. Dit is een compensatie voor families met kinderen, die niet in staat zijn zich in restaurants van extra voeding te voorzien. De industrie-arbeiders in Groot-Brittannië ontvangen speciaal voedsel, dat aangepast is aan den aard van hun werk en in de fabriekscantines verschaft wordt. In Engeland bestaat verder het systeem van de „British Restaurants”, waar voedzame maaltijden tegen minimalen prijs (in verband met overheidssubsidies) verschaft worden.

Rantsoenering in Frankrijk en Spanje.

In het Fransche systeem vindt differentiatie plaats, doordat er verschillende categorieën restaurants zijn, die tegen vastgestelde prijzen maaltijden verschaffen. De ingevoerde klasseverdeling waarborgt, dat men in alle klassen in elk geval de rechtmatige hoeveelheid gerantsoeneerde levensmiddelen ontvangt, terwijl service en luxe in de duurdere klassen de prestatie voor den hooger prijs vormen.

In Spanje is een zeer eenvoudig rantsoeneringssysteem ingevoerd, door slechts het meest noodzakelijke voedsel door middel van bonaanwijzingen te verdeelen en overige producten aan het vrije marktmechanisme over te laten.

In het kader van de gerantsoeneerde artikelen vindt differentiatie plaats in dien zin, dat bijv. inheemsche sigaretten tegen een lager prijs op bonnen verkrijgbaar zijn, terwijl geïmporteerde sigaretten van veel betere kwaliteit, op de vrije markt, slechts tegen hoogen prijs voor de overmatig gevulde beurs ter beschikking staan.

Verfijning van rantsoeneringssysteem slechts mogelijk, indien voldoende goederen beschikbaar.

Alle boven beschreven verfijningen zijn slechts mogelijk in practijk te brengen, wanneer een bepaalde hoeveelheid levensmiddelen boven het noodzakelijk minimum beschikbaar is. Dit alleen maakt minutieuse rantsoenering mogelijk. Hiernaast is de aanwezigheid van een gecentraliseerd distributie-apparaat noodzakelijk. Dat bij ons het streven bestaat naar een rechtvaardige verdeling van de beschikbare goederen, behoeft geen betoog. Ter voldoening hieraan zal het voorloopig niet mogelijk zijn de distributie wederom in handen te leggen van het vrije marktmechanisme. Daar verwacht mag worden, dat de hierboven aangeduide marge ook bij ons in steeds grotere mate beschikbaar zal komen, is het nuttig, na te gaan,

in hoeverre men in het buitenland toepassingen gevonden heeft, die afwijken van de Nederlandsche, en in hoeverre het mogelijk is bepaalde voordeelen hiervan, zonder hierdoor nieuwe nadeelen te creëren, over te nemen.

M. WEISGLAS.

AANTEKENINGEN.

HET HERSTEL VAN OORLOGSSCHADEN IN BELGIË.

Het Juni-nummer van 1945 van het „Tijdschrift voor Documentatie en Voorlichting”, uitgegeven door de Nationale Bank van België, en de artikelen van Prof. Mr. J. van Houtte in de „V.E.V.-Berichten” van Juli, Augustus en September 1945, bevatten een aantal gegevens betreffende de herstelling van de oorlogsschade in België, waaraan wij het volgende ontleenen.

Omvang van de materiele oorlogsschade.

Het vraagstuk van de bepaling van de oorlogsschade biedt vele moeilijkheden wegens het ontbreken van cijfers, betreffende de jongste schade (bevrijding, vliegende bommen en krijgsvorrichtingen in de Ardennen in den loop van December 1944 en Januari 1945) en door het feit, dat de schade nu eens geschat wordt in Belgische francs 1939¹⁾, dan weer in francs 1945, op grond van de thans geldende prijzen voor materialen en loonen.

Volgens een onlangs afgelegde officieele verklaring, zou België door de Deutsche bezetting en den oorlog een verlies hebben ondergaan van ongeveer 200 milliard francs (waarde 1944). Dit bedrag omvat de eigenlijke bezettingskosten (\pm 73 milliard) en de zeer dubieuze schuldvoordering in de Duitsch-Belgische verrekeningskas (\pm 62 milliard), alsmede de schade aan de goederen van het openbaar domein (geschat op meer dan 33 milliard, waaronder 24 milliard voor de militaire uitrusting, verloren na den veldtocht 1940).

De schade aan particuliere eigendommen (roerende en onroerende goederen) kan voorloopig als volgt worden geraamd:

1. de aanvragen ingediend tot 31 Maart 1943 vertegenwoordigen een globale schade van 10 milliard francs;
2. men mag veronderstellen, dat de aanvragen voor raming van schade, geleden tusschen 31 Maart 1943 en het einde van de Deutsche bezetting, een gelijk bedrag van 10 milliard francs zullen belooopen;
3. tenslotte mogen aangiften voor een bedrag van 5 milliard francs worden verwacht voor de oorlogsschade, geleden na de bevrijding van het grondgebied (von Rundstedt-offensief, vliegende bommen).

Aldus zouden de geteisterden vermoedelijk aanvragen indienen voor ong. 25 milliard francs. Rekening houdend met een gemiddelde overschatting van 40%, zou de oorlogsschade aan particuliere eigendommen ongeveer 15 milliard francs belooopen (waarde 1939), hetgeen neerkomt op 3,5 % van het nationaal vermogen in 1939 en 25 % van 's lands inkomen voor dat jaar.

Gebouwen, geteisterd tusschen 10 Mei 1940 en 10 Mei 1945.

Provincie	Geteisterde gebouwen (vernield, zwaar of licht beschadigd)				totaal	Aantal gebouwen in 1939
	woningen	villa's en huizen	hofsteden	nijverheids- en handelsgebouwen		
Antwerpen	108.296	1.460	5.420	3.052	118.228	275.649
Brabant	61.619	296	3.102	1.149	66.516	385.472
West-Vlaanderen	52.142	3.104	2.724	3.745	61.715	268.609
Oost-Vlaanderen	47.060	5.057	4.412	6.083	62.612	326.664
Henegouwen	44.820	112	671	1.091	46.694	398.443
Luik	110.766	250	10.756	3.271	125.043	254.909
Limburg	43.309	109	1.907	734	46.061	91.560
Luxemburg	12.854	208	7.413	1.054	21.529	64.612
Namen	13.024	116	690	1.104	14.934	107.113
Het Rijk	1463.890	10.712	37.095	21.633	540.634	2.173.031

¹⁾ De in het vervolg van deze aantekening genoemde geldbedragen luiden alle in Belgische francs.

Wat betreft de localisatie van de oorlogsschade kan worden opgemerkt, dat alle provinciën en bijna alle steden door het oorlogsgeweld werden getroffen. Vorenstaande tabel geeft een beeld van de verspreiding van de schade aan onroerende goederen.

Uit deze tabel blijkt, dat bijna een vierde van de in 1939 bestaande particuliere gebouwen (540.634 op 2.173.031) werd getroffen tijdens den oorlog. Onder de op 31 Maart 1943 reeds ingediende aangiften van oorlogsschade aan onroerende goederen, waren er ongeveer 10 % voor totaal vernielde, 22 % voor zwaar beschadigde en 68 % voor licht beschadigde gebouwen. Voortgaande op deze gegevens zouden van de in 1939 bestaande particuliere gebouwen thans getroffen zijn:

totaal vernield	2,5 %	zwaar beschadigd	5,5 %	licht beschadigd	17 %
-----------------	-------	------------------	-------	------------------	------

Om het bedrag van de oorlogsschade te ramen met bepaling van den aard van de geteisterde goederen, kan slechts worden beschikt over de statistiek van de reeds einde Maart 1943 ingediende aangiften. Deze aangiften zijn als volgt verdeeld:

gebouwen	fr. 2.881 miljoen
roerende goederen	„ 2.621 „
bedrijfsuitrusting	„ 2.963 „
landbouwuitrusting	„ 536 „
binnenscheepvaart	„ 234 „

Totaal fr. 9.235 miljoen

Uitgaande van de veronderstelling, dat de oorlogsschade, aan deze categorieën toegebracht, in gelijke verhouding zal aangroeien, ontstaan de volgende percentages:

gebouwen	31,2 %
roerende goederen	28,4 %
bedrijfsuitrusting	32,5 %
landbouwuitrusting	5,8 %
binnenscheepvaart	2,5 %

De oorlogsschade aan bedrijfsuitrusting zou dus grooter zijn dan de schade aan gebouwen.

Het financieele vraagstuk.

„Het is duidelijk, dat voor herstel van de oorlogsschade aan particuliere eigendommen niet kan worden volstaan met de geraamde 15 milliard francs, immers, de loonen zijn sedert 1939 bijna verdubbeld, en wat den prijs van de materialen betreft bedraagt de gemiddelde verhoogingscoëfficiënt minstens 300 %. Bovendien wachten ook de militaire en burgerlijke oorlogsslachtoffers op het hun rechtmatig toekomend pensioen, en ook de schade aan het openbaar domein (havens, kunstwerken, wegennet) wacht op spoedig herstel. „Hoeveel millarden zullen daartoe noodig zijn en waar halen wij het geld vandaan?” zoo vraagt zich Prof. van Houtte af. Van de leveringen (in natura?), welke het overwonnen Duitschland moeten worden opgelegd, wordt niet veel verwacht. Het herstel van de door België geleden oorlogsschade zal geheel gefinancierd worden door België zelf. De oplossing, dat de oorlogswinstmakers de verliezen van hun landgenooten maar moeten vergoeden, is ook lang niet afdoende, daar in werkelijkheid de opbrengst van een zelfs massale belasting van de oorlogswinsten niet zou volstaan om de kosten van dezen wederopbouw te dekken, nadat de andere schadeposten van de oorlogsbalans zullen zijn gecompenseerd. Prof. van Houtte concludeert, dat de Staat zeker niet beschikt over de financieele middelen om de herstelling van alle geteisterde particuliere eigendommen geheel en ineens te bekostigen. Zelfs voor het uitbetalen van een gedeeltelijke schadeloosstelling aan de gedupeerden zal een voorheffing op het nationaal inkomen moeten geschieden, zoowel door het heffen van belastingen als door het uitschrijven van leeningen, en zulks gedurende vele jaren.

Het juridische vraagstuk.

Het algemeen gevoelen is nu, dat al wie, tengevolge van den oorlog, schade heeft geleden, zoo niet geheel, dan toch

grootendeels moet worden schadeloos gesteld door den Staat. Oorlogsschade is, in een zekeren zin, schade geleden door een lid van de volksgemeenschap voor de gemeenschap zelve.

Met het oog op de algemeen verwachte staatstusschenkomst bij de herstelling van de oorlogsschade 1940, dienden zoo spoedig mogelijk voorloopige maatregelen genomen, tot vrijwaring van de eventuele rechten van de gedupeerden. De algemeene draagwijdte van de besluiten, welke te dien einde tijdens de bezetting werden genomen door de Secretarissen-Generaal, kan worden samengevat als volgt.

Eenerzijds: de geteisterden gelegenheid verschaffen om de door hen geleden schade officieel te doen schatten.

Anderzijds: crediet bezorgen voor den wederopbouw tegen verminderden rentevoet.

Deze credieten werden verleend door de „Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid” en door het „Centraal Bureau voor Hypothecair Krediet”, onder tamelijk strenge voorwaarden en met onderpand op het geteisterd onroerend goed. Prof. van Houtte vervolgt met de vraag, of deze besluiten van de Secretarissen-Generaal, betreffende de vaststelling van de oorlogsschade en het verschaffen van crediet aan de gedupeerden, nu nog rechtsgeldig zijn.

Samenvattend memoreert hij:

a. de officieele schattingen, tijdens de bezetting uitgevoerd, blijven geldig. Maar zij zijn thans niet het enige bewijs van de opgelopen schade. Deze kan (behoudens andersluidende bepaling in de ontworpen wetgeving) langs alle middelen worden bewezen. Voor de schade, ontstaan bij of na de bevrijding, is trouwens alleen officieele vaststelling mogelijk.

b. De vervaltermijnen voor het indienen van de oorlogsschade, gesteld tijdens de bezetting, gelden nu niet meer. Aangiften zullen dus mogen worden gedaan (behoudens andersluidende bepaling in de ontworpen wetgeving), welke ook de datum zij van de gebeurtenis, die de schade veroorzaakte.

c. De toekenning van credieten tijdens de bezetting door de „Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid” en door het „Centraal Bureau voor Hypothecair Krediet” is geldig geschied. De rentevoet zal eventueel opnieuw aangepast worden, nadat de ontworpen wetgeving van kracht zal zijn geworden.

d. Credieten kunnen heden nog worden verleend onder de voorwaarden, bepaald bij de besluiten van de Secretarissen-Generaal; credieten worden niet verleend aan politieke delinquenten.

De ontworpen wetgeving.

Uit den inhoud van het wetsontwerp over de herstelling van de oorlogsschade aan particuliere goederen, welke nog niet officieel is bekendgemaakt, werd reeds het volgende aan de pers medegedeeld.

De staatsinterventie bij herstelling van de oorlogsschade zal gemotiveerd worden, eenerzijds door de solidariteit tusschen alle burgers in den Staat, anderzijds door het belang voor de gemeenschap van den spoedigen en volledigen wederopbouw van de geteisterde goederen.

De financiering van den heropbouw zal waarschijnlijk geschieden door het toekennen van schadeloosstelling aan de getroffensten, naar rato van den omvang, geraamd naar de prijzen van 31 Augustus 1939, te vermeerderen met een door den wetgever te bepalen coëfficiënt. Credieten tegen zeer lagen rentevoet zullen worden verleend voor het verschil tusschen de toegekende schadeloosstelling en de werkelijke kosten van den wederopbouw. Geen vergoeding noch crediet zullen worden toegestaan voor zoover de schade een bepaalde fractie van de waarde van het geteisterd goed niet overtreft.

Daardoor wordt de financieele tusschenkomst van den Staat uitgesloten voor de zeer geringe oorlogsschade en draagt de gedupeerde in elk geval bij in de kosten van

herstelling van zijn eigendom. De procedure zal ten zeerste worden vereenvoudigd: een geval van oorlogsschade wordt enkel aan een commissie met rechterlijke bevoegdheden onderworpen, wanneer het niet kan worden geregeld langs administratieve weg.

NATIONALE VLIEGTUIGINDUSTRIE.

Op de te Chicago in November 1944 gehouden internationale luchtvaartconferentie is officieel aan Nederland de derde plaats in de kring der grote luchtvaartmogendheden toegekend, waarbij de Ver. Staten en Engeland respectievelijk op de eerste en tweede plaats komen. Wij mogen daarbij niet vergeten, dat deze eervolle plaats voor een groot gedeelte te danken is aan de prestaties van de Nederlandse vliegtuigindustrie vóór de oorlog. Wij denken dan aan de eerste Nederland-Indiëvlucht in 1924, met een F-VII, de Pelikaanvlucht (F-XII), de tocht van de Snip naar West-Indië (F-XVII), de Pander Postjager (constructeur T. Slot), en tenslotte aan een meesterstuk van vliegtuigbouw, de G-1 (constructeur Ir. Beeling).

De heren Ir. J. W. H. Lambach, Ir. P. J. C. Vos en J. E. van Tijen hebben zich in geschrifte over de Nederlandse vliegtuigindustrie uitgesproken.

„Zal het einde van deze oorlog ook het einde van onze Nederlandse vliegtuigproductie brengen?”, zo vraagt Ir. J. W. H. Lambach zich af in zijn brochure „Voortbestaan en toekomst van de Nederlandse vliegtuigindustrie”.

Ir. Lambach deelt niet de mening van sommigen, dat wij naast het machtige productie-apparaat van de Ver. Staten geen kans meer hebben. Een bloeiende Nederlandse vliegtuigindustrie is een noodzakelijkheid in een industrieel vergevorderd land gelijk Nederland vóór de oorlog was, en gelijk het na deze oorlog in nog meerdere mate zal moeten zijn.

Slechts door samenwerking tussen het leger, de marine en de burgerluchtvaart (K.L.M. en scheepvaartmaatschappijen) als afnemers enerzijds en de gezamenlijke vliegtuigfabrieken anderzijds, is de mogelijkheid van slagen aanwezig. Ir. Lambach wijst dan op het voorbeeld, dat gegeven is door de Nederlandse scheepsbouwers. In de jaren vóór de oorlog hebben vier grote scheepswerven en één onzer grote machinefabrieken voor gezamenlijke rekening opgericht de N.V. Nederlandsche Vereenigde Scheepsbouw bureaux. Dit lichaam kan geheel zelfstandig de technische besprekingen met de marine-autoriteiten voeren, waarbij alleen voor financieele kwesties ruggespraak met de oprichters nodig is; wanneer op een door dit bureau ontworpen plan door de Nederlandse Regering of door een vreemde mogendheid een opdracht wordt gegeven, dan wordt de bouw op doelmatige wijze over de verschillende werven verdeeld.

Ir. Lambach stelt nu voor, dat de vliegtuigfabrikanten op overeenkomstige wijze een ontwerp bureau voor vliegtuigen in het leven roepen, zodat daardoor de vroeger bestaande tegenstellingen en wrijvingen tussen afnemers en producenten van vliegtuigen kunnen worden vermeden. Daarbij behoudt toch elk der bij dit bureau aangesloten fabrieken haar zelfstandigheid bij het uitvoeren van het haar toegewezen deel der opdrachten.

Ir. P. J. C. Vos acht in zijn memorandum, betreffende de Nederlandse vliegtuigindustrie¹⁾ — waarin hij de vraag behandelt: „Heeft in de toekomst een vliegtuigindustrie in Nederland nog reden van bestaan en, zo ja, aan welke levensvoorwaarden moet dan worden voldaan?” —; de voornaamste reden van het verdwijnen der burgervliegtuigen van Nederlandse bouw gelegen in het feit, dat burgervliegtuigen in later jaren in Amerika in serie konden worden gebouwd, waarbij de lichtmetaalbouw in zwang kwam. Fokker had nu ook tot de geheel-metaalbouw kunnen overgaan en vliegtuigen in „voorraad” maken,

¹⁾ Vgl. „Vliegwereld” van 1 September 1945.

hopende zijn oude internationale markt hiermede te behouden (de eigen markt was uiteraard te klein). Dit betekent echter voor een fabriek met een klein kapitaal een groot financieel avontuur. Fokker heeft in zoverre de situatie begrepen, dat hij van het toenmaals beste Amerikaanse vliegtuig (de Douglas) de verkoops- en licentierechten kocht, in de hoop zodoende meer geleidelijk naar de geheel-metaalbouw te kunnen overgaan. Van deze bouwrechten is echter geen gebruik gemaakt, want sommige der betrokken instanties volgden een aankooppolitiek — beter gelegenheidspolitiek —, die hierop neerkwam, dat men, in plaats van voldoende voeling te houden met de fabrieken in ons land inzake type en uitrusting der vliegtuigen, eenvoudig wachtte tot een Amerikaans toestel aan de markt kwam, dat eigen eisen benaderde. Men kocht dan een klein aantal toestellen uit een grote Amerikaanse serie en daardoor tegen een redelijke prijs en op redelijke leveringstermijn.

Geen enkele nationale vliegtuigindustrie in Europa kon zonder protectie aan deze gang van zaken het hoofd bieden; en in Nederland was het gevolg, dat de Fokkerfabriek de productie van civiele vliegtuigen geheel moest staken, welke situatie tot begin 1940 is blijven bestaan.

Bij de bouw van militaire vliegtuigen kwamen weer geheel andere factoren te pas. De militaire autoriteiten hebben nooit kans gezien een aanschaffingsplan voor lange termijn vast te stellen; eensdeels, doordat men door de begrotingstechniek nimmer wist over welke gelden men het volgende jaar de beschikking zou hebben, anderdeels, omdat men in onderlinge meningsverschillen moeilijk beslissingen kon nemen.

In één geval, toen de Fokkerfabriek in 1936 met een prototype uitkwam (G-1), werd een bestelling pas twee jaar later geplaatst. Als de bouw van één serie afliep, werd de volgende bestelling nimmer zo tijdig geplaatst, dat de noodzaak voorkomen kon worden om een groot aantal arbeiders, dat met moeite was opgeleid, te ontslaan.

Ir. Vos maakt dan drie veronderstellingen met het oog op de toekomst:

1. Sinds de moderne luchtmachten technisch zo veelzijdig zijn geworden en militaire vliegtuigen serieproducten zijn geworden, zal een klein land zich een luchtmacht naar eigen ontwerp niet meer kunnen veroorloven.

2. In de eerste jaren na de oorlog zal er waarschijnlijk behoefte bestaan aan een groot aantal betrekkelijk nog lichte handelsvliegtuigen (van minder dan 50 ton).

3. Gaandeweg zal men echter de afmetingen van de vliegtuigen en vliegboten op de wereldlijnen zien toenemen, totdat deze uit technisch en economisch oogpunt een maximum-grootte hebben bereikt.

Alleen deze laatste veronderstelling opent hier perspectieven.

Ook Ir. Lambach en de heer J. E. van Tijen, constructeurs der Fokkerfabrieken, zijn deze meening toegedaan en spreken over „luchtzeuven” van meer dan 100 ton. Hierbij is massaproductie onmogelijk. De zeer loonintensieve vliegtuigindustrie, waarbij de goede scholing van den Nederlandsen arbeider tot haar volle recht komt, krijgt hier weer een kans, want een groot vliegtuig zal evenals een mailboot, volgens bestek moeten worden gebouwd om aan alle bijzondere eisen van den afnemer te kunnen voldoen.

„Waar — behalve in eigen land — kan de Nederlandse vliegtuigindustrie nog afzetgebied vinden?”, is de vraag van Ir. Lambach. Als vliegtuigproducerende landen zien wij Amerika, Engeland en Rusland en op het tweede plan Frankrijk, Polen en Italië, terwijl in de laatste jaren ook in Zweden en in Spanje vliegtuigfabrieken zijn opgericht. Nog steeds staat een ruim afzetgebied open buiten het Nederlandse Rijk, en wel Finland, Noorwegen, Hongarije, Denemarken, België, Zwitserland, Portugal, Oostenrijk, Roemenië en de gehele Balkan. Deze landen hebben geen van alle een onafhankelijke levenskrachtige vliegtuigindustrie. Bovendien kunnen landen als China en Zuid-Ame-

rika als afzetgebied worden gezien. Zeker zou een Nederlandse industrie hier een afzetgebied kunnen vinden, maar dat is alleen mogelijk, wanneer er sprake is van een nationale industrie. De Nederlandse vliegtuigindustrie liet, behalve haar motoren, ook de luchtschroeven, instrumenten en in de laatste jaren ook de landingsgestellen uit het buitenland komen. „Was dit noodzakelijk?”, vraagt Ir. Lambach zich af?

Hij betwijfelt, of een vliegtuigmotorenindustrie vóór de oorlog in Nederland rendabel zou zijn geweest. Teneinde de zeer snelle ontwikkeling economisch te hebben kunnen bijhouden, was waarschijnlijk een groter afzetgebied nodig geweest. Wel zou bij een betere coördinatie der bestellingen licentiebouw mogelijk zijn geweest.

Luchtschroeven zijn, toen de verlijning van een verstelmechanisme zijn intrede deed, slechts door enkele fabrieken ter wereld gemaakt, daar alleen zeer grote en veelzijdige fabrieken zich in deze kunnen handhaven.

Ten aanzien van instrumenten en landingsgestellen ligt de zaak enigszins anders. Dat wij deze uit het buitenland lieten komen, was gedeeltelijk te wijten aan gebrek aan ondernemingsgeest. Met de aanwezige productiemiddelen hadden deze even goed in Nederland kunnen worden vervaardigd.

Hoewel dus door het ontbreken van motoren-, schroeven- en instrumentenfabrieken in Nederland de vliegtuigindustrie in dit opzicht afhankelijk is van het buitenland, betekent dit niet aantasting van haar bestaansmogelijkheid en haar bestaansrecht. Bovendien kunnen bestaande of nieuwe Nederlandse fabrieken die onderdelen hier in de toekomst wel maken.

Eén ding hebben wij bij de vervaardiging van speciale typen vliegtuigen op een land als de Ver. Staten voor: onze relatief lage loonstandaard²⁾. Het buitenlandse loonniveau is zéér hoog, zelfs in vergelijking met onze eveneens sterk gestegen lonen. Het gemiddelde loon bij de Douglas-fabrieken bedraagt momenteel \$ 1,55 per uur, hetgeen bij de thans officieele koers van 2,65 op ruim f 4,10 uitkomt, meer dan viermaal zo hoog als het thans bij de Fokkerfabriek — na de recente verhoging — geldend gemiddelde uurloon. Ondanks het hoge loonniveau van de Fokkerfabrieken valt dus deze vergelijking wel zéér in ons voordeel uit.

Mochten in de toekomst de verschillende fabrieken — evenals in het verleden — weer niet tot samenwerking kunnen komen, dan dient de Staat zijn invloed te doen gelden.

Dat de Regering het belang van deze kwestie ook inziet, blijkt wel uit de gemeenschappelijke beschikking van 17 September 1945 van een aantal ministers, waarbij is ingesteld een commissie³⁾, teneinde de Regering van advies te dienen met betrekking tot de bouw van vliegtuigmateriaal hier te lande.

Aan deze commissie is tevens de opdracht verstrekt tot het doen van voorstellen, teneinde in het belang van de werkgelegenheid en de ontwikkeling van een nationale vliegtuigindustrie, de Nederlandse industrie in te schakelen bij de voorziening in de behoeften aan vliegtuigen in Nederland.

¹⁾ J. E. van Tijen in „Vliegwereld” van 10 October 1945.

²⁾ „Het Financieele Dagblad” van 1 October 1945.

GELD- EN KAPITAALMARKT.

De markt in schatkistpapier is gedurende de laatste dagen vrij sterk in beroering geweest door allerlei tegenstrijdige berichten met betrekking tot de mogelijkheid van herbelegging van vervallend papier. Thans is de toestand zoo, dat alle vervallend papier, dus ook dat in het bezit van particulieren, weer in nieuwe geblokkeerde schatkistpromessen kan worden belegd, waarmede aan een gerechtvaardigde grief van vele institutionele beleggers is tegemoet gekomen.

HET FINANCIEELE DAGBLAD

voorheen *Amsterdamsch Effectenblad en
Dagelijksche Beurscourant*

geeft voorlichting over de nieuwe maatregelen

- het bedrijfsleven
- effecten en coupons
- geld en deviezen
- uitlotingen
- belastingen etc.

Abonnement per kwart. f 9.-. N.Z. Voorburgwal 289, A'dam C. - Tel. 30545 - 36173 - 43598

Stort Uw geld op een VRIJE REKENING bij de

**NEDERLANDSCHE
HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.**

U kunt over deze rekening ook in vrij geld beschikken.

gispen

meubelen en gisolampen

culemborg
amsterdam
rotterdam

De Aanvullende Brandpolis

van

De „Assumij” van 1896 N.O.

s-Gravenhage

N.V. KONINKLIJKE
NEDERLANDSCHE
ZOUTINDUSTRIE

Boekelo · Hengelo

ZOUTZIEDERIJ

Fabriek van:
zoutzuur, (alle kwaliteiten)
vloeibaar chloor
chloorbleekloog
natronloog, caustic soda.

Koninklijke
Nederlandsche
Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam

N.V. LEVENSVZERKERING-MIJ.

BOVENBERGSTRAAT 7
ARNHEM

„HOLLANDIA”

HOLLANDSCHE FABRIEK VAN MELK-
PRODUCTEN EN VOEDINGSMIDDELEN N.V.

HOOFDKANTOOR TE
VLAARDINGEN

rijnlansche betonbouw maatschappij n.v.

spoorsingel 64 - delft - telef. 1846

N.V. Louis Dobbelmann

Rotterdam

KOFFIE

THEE

Juist nu bieden de Watson machines, behoorende tot het Hollerith-systeem, U de mogelijkheid op efficiënte en snelle wijze dié administratieve voorlichting te geven, welke voor den wederopbouw van het Nederlandsche Bedrijfsleven noodzakelijk is. Onze afdeling Organisatie is paraat om U een alleszins deskundig advies omtrent de oplossing van Uw administratieve en organisatorische problemen voor te leggen.

Het is mogelijk zij het in beperkte mate, op korten termijn weer Watson machines (Hollerith-systeem) te leveren.

„WATSON” Bedrijfsmachine Maatschappij N.V.
Frederiksplein 34, Amsterdam-C — Tel. nrs: 33406, 33656, 31856

VAN DIJK & Co.

EENDRACHTSWEG 11 — ROTTERDAM

Makelaars en Commissionnairs in Effecten
Effecten - Coupons - Vermogensbeheer

Telefoon 20845 — 21889 — 40631
Beurs Nis 6 — Telefoon 24178 — 24378

Huygen & Wessel c.v.

VERWARMING VENTILATIE LUCHTBEHANDELING

Amersfoort - Amsterdam
Apeldoorn - Rotterdam - Leeuwarden